

Mezinárodní instituce

Mgr. Zinaida Bechná, Ph.D.

MVZn4007 Mezinárodní instituce

2.11.2023.

Mezinárodní instituce

Mezinárodní instituce

Trvalé soubory pravidel vymezující, jak by aktéři mezinárodních vztahů měli jednat.

Jejich počet v průběhu vývoje systému MZV roste, jde o jednu z hlavních proměnných mezinárodního systému.

Potkáváme je ve všech oblastech – institucionalizace IR.

Hlavní typy

1. Mezinárodní normy (mezinárodní právo), 2. Mezinárodní organizace a 3. Mezinárodní režimy.

Mezinárodní normy – standardy vhodného jednání skupiny aktérů se shodnou identitou – **nejdůležitější je mezinárodní právo!**

Mezinárodní organizace – formální smlouva, byrokratická struktura, jasně definované rozhodovací procedury, v čase stálá a trvalá existence.

Mezinárodní režimy – pouze soubor pravidel (normy, konvence a řády), které regulují určitou oblast (např. odzbrojovací režim, obchodní režim)

Význam institucí – klíčové téma mezinárodních vztahů, vyjadřují se k němu všechny hlavní proudy teorií mezinárodních vztahů (realismus – klasický realismus, teorie hegemonické stabilit a neorealismus; liberalismus).

Mezinárodní normy (mezinárodní právo) a prameny

Mezinárodní právo má svůj původ v antickém Římě. V 19. století se přidává pojem veřejné.

Současný termín je mezinárodní právo veřejné - v podstatě se jedná o právo mezi státy.

Existuje i mezinárodní právo soukromé, které je odvětvím vnitrostátního právního řádu. Nejsou to tedy normy mezinárodního charakteru – nic pro nás!

Mezinárodní právo veřejné – „*je soubor právních pravidel, která upravují vzájemné vztahy rovných (asi) subjektů, zpravidla států. Reguluje chování především států v rámci pravidel mezinárodních společenství. Hlavním cíle je zajistit pokojné soužití států a vytvořit podmínky pro jejich vzájemnou spolupráci.*“

Obecné mezinárodní právo – je zásadně obyčejové povahy a je závazné pro všechny státy a subjekty mezinárodního práva bez ohledu, zda se podílejí na jeho vzniku nebo ne.

Příklad jednoho z pravidel: **Volná plavba po moři – platí pro všechny subjekty mezinárodního práva.**

Normy mezinárodního práva mají stále převážně **dispozitivní povahu** - státy ve vzájemných vztazích se mohou od obsahu těchto pravidel odchýlit na základě smluvního vztahu.

Hlavní prameny – mezinárodní smlouvy, mezinárodní obyčej a obecné právní zásady.

Podpůrné prameny – soudní rozhodnutí a učení znalců veřejného práva různých národů (doktríny) + jednostranné právní akty států a mezinárodních institucí (rezoluce RB OSN).

Mezinárodní normy (mezinárodní právo) II.

Od vnitrostátního práva se liší

- a) Jde o *horizontálně decentralizovaný systém* mezi vzájemně rovnými subjekty, státy. Státy jsou zároveň *tvůrci práva i jeho příjemci* a v systému absentuje formálně nadřazená autorita, která by jej vynucovala.
- b) Mezinárodní právo má konsensuální povahu - výsledek svobodně projevené vůle států.

Snahy o vertikalizaci a centralizaci mezinárodního práva.

- a) v institucionální rovině vznik OSN a pravomoc daná RB OSN v oblasti mezinárodní bezpečnosti přijímat obecně závazné rezoluce.
- b) V normativní rovině koncept závazků **ius cogens**, kterými jsou vázáni všechny státy a nemohou se od nich odchýlit ani na základně vlastní smluvní dohody.

Kogentní normy - pravidla, která byla přijata a uznána mezinárodním společenstvím jako celkem jako normy, od nichž se nelze odchýlit a které mohou být měněny pouze jinými pravidly obecného mezinárodního práva kogentní pravidly obecného mezinárodního práva kogentní povahy.

Příklady kogentních pravidel mezinárodního práva:

1. Delegitimace agresivní války - 1. Zákaz použití síly a hrozby silou. 2. Princip sebeurčení národů, 3. Ochrana lidských práv a 4. Ochrana životního prostředí

Kodifikace – znamená zde zpracování obyčejového práva do smluvní podoby (týká se obecného mezinárodního práva).

Kodifikační úmluvy obsahují obyčejové právo, obsahují závazek smluvních stran, po II. válce byla značná část obyčejů kodifikována.

Např. Pařížský akt – 1928 – zákaz války jako prostředku mezinárodní politiky, tento akt přijala většina národů

Nejdůležitější mezinárodní institucí v podobě kodifikovaného mezinárodního práva je **Charta OSN – zákaz agresivní války**.

Počátky mezinárodního práva

Současné MP odráží hodnoty, pravidla a praxi Západu.

Již v období starověku – smlouvy mezi řeckými městskými státy regulující diplomatické vztahy nebo vedení válek.

Ve středověku vznikla pravidla pro úpravu mezinárodního obchodu.

Ucelený normativní systém – se vznikem národních států, v 18. století.

Hugo Grotius (1583-1645), holandský právník, představitel přirozeného práva.

Ve své knize *Mare Liberum* (1609) se zabýval otázkou politického členění moře a zastával názor, že „širé moře patří všem.“

Tři knihy o právu válečném a mírovém (*De iure belli et pacis libri tres*, 1625).

Grotius zakladatelem moderního mezinárodního práva, a proto je dnes sídlo Mezinárodního soudního dvora v Haagu.

Grotiovo dílo je základem nejenom mezinárodních dohod, jako jsou například ženevské úmluvy na ochranu obětí válek, ale i Společnosti národů, která vznikla po první světové válce a OSN.

Grotiovo pojetí přirozeného práva našlo svůj výraz i ve Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1948.

17. století do poloviny 20. století - dominantní vliv tradičního, státocentrického mezinárodního práva .

Od poloviny 20. století se formuje moderní mezinárodní právo, komplexnější, větší pluralita aktérů, omezuje užití vojenské síly a staví mezinárodní právo na piedestal.

Mezinárodní organizace - vymezení

Definice - trvalé společenstvím alespoň tří států, které bylo založeno mezinárodní smlouvou, má vlastní orgány a neustále usiluje o dosažení cíle, kvůli němuž bylo založeno.

MO má také mezinárodní subjektivitu, odvozenou od zakládajících států, která je ale omezena pouze účelem dané mezinárodní organizace .

Funkce – zvyšování efektivity mezinárodní spolupráce, u některých i oslabování anarchické povahy systému MZV a bezpečnostního dilematu.

Mezi nejstarší mezinárodní organizace patřila např. společenství řeckých městských států (náboženské amfiktionie a vojenské symmachie). V moderním slova smyslu vznikaly nejdříve nepolitické mezinárodní organizace (Plavební komise na Rýně – 1815, Mezinárodní úřad pro míry a váhy, Mezinárodní poštovní unie apod.), **první skutečně politickou a stálou byla Společnost národů (1919).**

Spolu s větší propojeností světa se také zvyšoval jejich počet, např. zatímco v roce 1914 jich existovalo 212, v roce 1939 už bylo 618 mezinárodních organizací.

Dnes cirka 300 vládních a tisíce (40 000) nevládních.

Jejich počet narostl po druhé světové válce, v tu dobu také vznikla dodnes nejvýznamnější mezinárodní organizace, Organizace spojených národů (OSN).

Dalšími významnými jsou např. Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), Rada Evropy (RE) nebo Světová obchodní organizace (WTO).

Mezinárodní organizace - klasifikace

- 1. Podle typu členství** - a. mezinárodní vládní organizace (OSN, NATO, OBSE...), b. mezinárodní nevládní organizace (Greenpeace, Amnesty International, Romský národní kongres...), c. smíšené/hybridní organizace (Mezinárodní organizace práce, Hospodářská a sociální rada OSN – ECOSOC...), d. transvládní organizace (euroregiony, Meziparlamentní unie, Evropský výbor guvernérů centrálních bank...) e. nadnárodní korporace (Google, Shell, Microsoft)
- 2. Podle způsobu získání členství** - a. exkluzivní (NATO, OECD...), b. inkluzivní (Mezinárodní organizace pro míry a váhy...)
- 3. Podle geografického rozsahu členství** a. regionální (exkluzivní, limitované, intenzivní; Rada Evropy, Mercosur...), b. univerzální (inkluzivní, nelimitované, extenzivní; OSN, OECD, IMF...)
- 4. Podle cílů a pole působnosti** - a. tematicky univerzalistické (OSN...), b. tematicky specializované (WHO, WTO, většina nevládních...), i. Ekonomické, ii. **bezpečnostní**, iii. Environmentální, iv. Lidskoprávní, v. technické, vi. vědecké
- 5. Podle druhů vztahů mezi členy a nečleny** - a. budování kooperativních vztahů (IMF, WTO, Mezinárodní visehradský fond...), b. snižování konfliktního potenciálu mezi členy (OBSE...), c. snižování konfliktního potenciálu mezi členy a nečleny (NATO, Varšavská smlouva...)
- 6. Podle kategorií členství** a. řádní členové, b. přidružení členové, c. pozorovatelé (Vatikán – OSN)

Mezinárodní režimy- vymezení

Definice – Krasner – konsenzuální shoda v rámci disciplíny.

Mezinárodní režim je „implicitní nebo explicitní principy, normy, pravidla a rozhodovací procesy, v jejichž rámci konvergují očekávání aktérů v dané oblasti mezinárodních vztahů. Principy jsou názory na fakta, příčiny a spravedlnost. Normy jsou standardy chování definované v pojmech práv a povinností. Pravidla jsou specifická ustanovení ve formě zákazů a příkazů k jednání. Rozhodovací proces je tvořen směrodatnými opatřeními pro tvorbu a implementaci kolektivního výběru.“

Krasnerova definice chápe režimy jako společenské instituce ve smyslu stabilního systému pravidel, rolí a vztahů. Současně charakterizuje režimy jako užší (hlubší) mezinárodní instituce ve srovnání s institucionální strukturou mezinárodního společenství – **nejde pouze o mezinárodní organizace.**

Režimy jsou instituce s diferencovanou strukturou, která se dělí do čtyř rovin – principy, normy, pravidla a rozhodovací procesy.

I přes mnohé společné znaky nejsou režimy totožné s mezinárodními organizacemi.

Mezinárodní organizace jsou charakterizovány fyzickými formálními strukturami, jasným rozdělením činností a právním postavením. V mnoha případech jsou režimy na činnost mezinárodních organizací odkázány (sběr a tok informací, dohled nad dodržováním stanovených pravidel atd.).

Mezinárodní organizace mohou tvořit část režimu, jedna organizace může být dokonce součástí několika režimů, což platí i obráceně.

Mezinárodní režim: typy

Rozlišovat režimy a konvence, tj. *ad hoc* uskupení.

Režim musíme chápat jako kvalitativně vyšší kategorii, než jakou je uskupení, které se mění s každou změnou zájmu nebo rozdělení moci. **Svou přechodnou podstatou konvence předcházejí režimům i organizacím**; umožňují Mezinárodním režimům jednání, rozšiřují a vyjasňují jednací pravidla režimů.

Z hlediska analýzy režimů rozlišujeme v mezinárodní politice dvě situace:

- a) situace, kdy režim neexistuje a ani zde není potřeba jeho existence (tzv. nerežimní situace);
- b) Situace, kdy režim vzniká a je zde zájem o jeho existenci a udržení (tzv. režimní situace).

Režimy vznikají na základě toho, že se aktéři vzdají nezávislého racionálního rozhodování, aby mohli jednat v situaci dilematu společných zájmů a společné averze.

Dva druhy režimů, a to režimy spolupracující a koordinující.

Koordinace nemusí být ani formalizovaná, ani institucionalizovaná. V koordinační situaci všichni aktéři režimu jednají společně tak dlouho, dokud tak činí i ostatní.

Koordinující režimy vytvářejí pravidla chování, která umožňují předpovídat očekávání aktérů, kdykoli vznikne dilema; tyto režimy pouze usnadňují koordinaci a pracují bez určitého mechanismu

Mezinárodní režimy: struktura

Struktura režimů - mají diferencovanou strukturu, 4 hierarchické a propojené mechanismy – **principy, normami, pravidly a procedurami.**

Principy - *předpoklad jejich institucionální* struktury. Existence principů umožňuje odvozování podrobnějších předpisů chování a interpretaci skutečností, které mají být kooperativně zpracovány. Navzdory možné konfliktní situaci principy formulují společná hlediska na určité problémy a představy o možnosti dosažení cílů. **Režim regulace konvenčních sil v E. – parita mezi bloky!**

Normy - stěžejní část konstrukce režimů. Stanovují pro členy režimu všeobecné směrnice chování, a to ve formě práv a povinností. Normy tvoří důležitou spojnicí, ale i možné ohnisko sporu mezi kooperací a svépomocí (*self-help*). **Režim regulace konvenčních sil v E. – S-KOS.**

Pravidla - silněji formalizovaná oblast režimů. Pravidla obsahují přesná ustanovení pro chování, která konkretizují normy, činí je přezkoumatelnými a umožňují jejich hodnocení. **Režim regulace konvenčních sil v E – např. jak změnit princip od bloku k národním buňkám.**

Procedury - stanovené procedury a postupy umožňují režimu reagovat na nejnovější vývoj, na aktuální problémy a otázky, aniž by musel řešit konflikt (týkající se těchto otázek a problémů). Procedury obsahují možnost změny režimu. Jsou to např. **procedury revizní, sankční, konzultační, verifikační či procedury regulující přijímání nových členů.** **Režim regulace konvenčních sil v E. – detailní systém inspekcí na místě.**

Principy a normy tvoří základní charakteristiku režimů.

Změny v pravidlech a v rozhodovacích procedurách jsou změnami uvnitř režimu, změny v principech a v normách jsou změnami režimu samotného.

Mezinárodní režimy: význam a přínos

1. Snižování nákladů.

Režim umožňuje snížit investice státu do určité oblasti (např. do obrany nebo do oblasti získávání informací), které jsou spojeny s vyjednávacími, pozorovatelskými a donucovacími opatřeními. Režimy mohou tyto informace získat za mnohem nižší cenu.

2. Vytváří a udržuje veřejný statek

Ústřední výhodou režimu je, že všem účastníkům umožňuje jednat řízeně v rámci určité dohody. Režim tak může zasáhnout jako nadřazená instituce v případě existence dilematu o veřejném statku, které sdílí dostatečně velký počet států.

3. Měřítko pro správné chování

Mezinárodní režimy poskytují měřítko k posuzování správného a chybného chování, které je v mezinárodním styku závazné. Režimy obsahují pravidla pro výměnu informací a konečně zkracují i vyjednávací procesy. Režimy určují rozhodovací pravidla pro danou problémovou oblast, a tím usnadňují vládám jednání, osvobozují je od hledání alternativ.

Mezinárodní instituce a realismus I.

Realismus

Realismus chápe jako základní aktéry mezinárodních vztahů politické skupiny, které v průběhu historického vývoje existovaly ve formě kmenů, městských států nebo národních států.

Za základní motivy zahraničněpolitického jednání považují realisté moc a bezpečnost.

Mezinárodní vztahy jako na vztahy primárně konfliktní. Mezinárodní dění je v realistickém pojetí primárně určováno rozložením moci mezi jednotlivými státy.

Instituce v minulosti nepatřily a ve větší míře nepatří ani v současnosti k hlavním předmětům realistického výzkumu – zaměření na obecnou problematiku mezinárodní politiky a zejména na bezpečnost.

Realisté ve svých teoriích a pracích zaměřujících se na jiná témata, často vyjadřovali k povaze a roli institucí – zejména první debata mezi realisty a idealisty.

Vpravdě skeptický pohled na instituce jako na zdroj mezinárodního dění.

Mezinárodní instituce a realismus II.

Jak vznik, tak i vliv mezinárodních institucí určovány především zájmy a mocí států – instituce samy o sobě nemají příliš smysl.

Ústřední teze, týkající se vzniku institucí, kterou je možné v realistických pracích najít, tedy říká, že vznik institucí ovlivňují státní zájmy a moc.

Přesnější teze – instituce jsou vytvářeny mocensky nejsilnějšími státy, tedy velmocemi.

Vliv mezinárodních institucí buď zcela dán, nebo podstatně určován zájmy a mocí států a zejména velmocí.

Podle převažujícího pojetí tedy realismus nepřisuzuje institucím samostatný vliv a nepovažuje je za vysvětlující – nebo jinak řečeno nezávislou – proměnnou.

Instituce - zprostředkující proměnná, která určitým způsobem upravuje působení jiných, základních proměnných.

Realisté připouštějí tedy pouze regulativní vliv institucí, to znamená, že instituce podle nich mohou ovlivňovat pouze jednání států.

Teorie hegemonické stability

1. vznik a vývoj režimů determinuje především existence hegemonu.

Teorie konkrétně tvrdí, že vznik efektivních mezinárodních režimů podmiňuje existence hegemonické struktury moci, v níž dominuje jedna země. V důsledku oslabení hegemonických struktur můžeme analogicky očekávat přinejmenším oslabování nebo zánik příslušných režimů.

2. mezinárodní instituce jako veřejné statky

Veřejné statky (public goods) slouží k naplnění společného zájmu určité skupiny nebo společenství a vyznačují se dvěma definičními znaky

a) nevylučitelnost(non-exclusion) -nemožnost vyloučit jednotlivé členy skupiny z využívání těchto statků.

b) jednotnost (jointness) - přibývající členové skupiny – spotřebitelé statků – nesnižují velikost statků dostupných zbytku skupiny.

3. v mezinárodní politice dochází k problémům kolektivního jednání kvůli nevylučitelnosti

Hrozí totiž, že ačkoli se budou moci všichni aktéři podílet na využívání statků, někteří nebudou ochotni sdílet náklady na jejich vytváření – budou tzv. černými pasažéry (free-riders).

Nevylučitelnost potenciálních „černých pasažérů“ nakonec povede k tomu, že jednotliví členové skupiny nebudou ochotni se na vytváření veřejných statků podílet, a proto nebudou tyto statky vznikat.

Hegemon ale bude mít dostatečně silné prostředky a motivaci k tomu, aby veřejné statky poskytoval, když to státy nebudou kvůli černému pasažérství ochotné.

Neorealismus

Snaha států zabránit různě velkým relativním výnosům je imanentní.

Hlavní funkci institucí tedy moderní realismus spatřuje v tom, že **zmírňují problémy relativních výnosů** a umožňují státům naplňovat jejich společné zájmy a spolupracovat.

Tato schopnost institucí spočívá především v tom, že přímo **snižují rozdíly v relativních výnosech**, ale vedle toho mohou rovněž snižovat i citlivost států vůči relativním výnosům.

Státy vytvářejí instituce proto, aby jejich prostřednictvím řešily problémy relativních výnosů.

Velmoci „druhého řádu“ konkrétně usilují o to, aby pravidla instituce zvyšovala mocenskou symetrii mezi nimi a dominantní velmocí.

Slabší z vlivných partnerů se budou snažit zajistit takovou podobu pravidel, která jim zajistí dostatek příležitostí k tomu, aby mohly realizovat své snahy a zájmy a tímto způsobem alespoň zabránit zvětšování svého podřízení silnějším partnerům.

Liberalismus

Situační strukturalismus versus neoliberální intitucionalismus.

Shoda - instituce pomáhají státům odstraňovat problémy kolektivního jednání.

Dochází k nim konkrétně tehdy, když racionální aktéři, pro něž by bylo výhodné spolupracovat, nejsou spolupráce schopni.

Instituce - regulativní vliv, umožňují státům jednat způsobem, který vede k řešení problémů kolektivní akce a ke spolupráci.

Za vznikem institucí právě racionální odpověď států na problémy kolektivního jednání.

Situační strukturalismus

Instituce umožňují spolupráci v podmínkách koordinačních problémů tím, že jejich existence usměrňuje určitým způsobem očekávání aktérů a tím řeší problém existence více rovnovážných bodů, které jsou pareto-optimální-

V situacích kolaborativních problémů instituce vymezují konkrétní typy jednání a zajišťují, že toto jednání je dodržováno.

Státy sledují dané zájmy - současně připouštějí, že instituce mohou rovněž ovlivňovat tyto zájmy, tedy měnit samostatnou konstelaci zájmů v mezinárodním systému.

Liberalismus – neoliberální institucionalismus

Neoliberální institucionalisté - instituce vznikají proto, že je to v zájmu států.

Základem neoliberálního institucionalismu je tzv. funkcionální teorie režimů, podrobně rozpracovaná v **Keohanově díle After Hegemony**.

Příčinou „poptávky“ států po institucích jsou podle neoliberálního institucionalismu tedy funkce, které instituce plní.

Keohane - anarchické prostředí mezinárodních vztahů se svou povahou blíží k modelu vězňova dilematu.

Ačkoli mají státy zájem kooperovat, ke kooperaci nedochází.

Stát se totiž obává, že ostatní státy podmínky dohodnuté spolupráce nedodrží a že jeho snaha dosáhnout určitého cíle bude kvůli nezdaru společného úsilí, na němž je dosažení cíle založeno, zmařena.

Instituce – 1. vytvářejí standardy jednání; 2. snižují pocit nejistoty a poskytují informace a 3. snižují transakční náklady.

Teorie komunikace

Důležitá součást liberálního proudu kladoucí důraz na roli institucí – **transakcionalismus**.

Dynamika bezpečnostních režimů je závislá na kvantitě a kvalitě komunikačních kanálů.

Karel Duetsch – inspirace z kybernetiky – bere se v potaz způsob výměny informací, komunikační kanály, kontrolní systémy a zpětná vazba.

Kvalita vztahů mezi státy (kooperace-konflikt) se odvíjí od množství a kvality interakcí mezi jednotlivci, vnitrostátními aktéry a byrokratickými institucemi.

Proti základní realistické tezi, že hlavní roli hraje kvalita mezivládních vztahů.

Čím větší intenzita vztahů, tím menší pravděpodobnost vypuknutí války – vrcholem bezpečnostní společenství jako integrované společenství lidí cítící sounáležitost.

Členové společenství čekávají, že se spory budou řešit mírovou cestou.

Konstruktivismus

- Důraz na roli sdílených idejí : ideové struktury a normy.
- Vliv institucí - identity aktérů a institucí se „vzájemně konstituují“, MO hlavní aktér sociální reality.
- Specifické normy regulují a konstituují identity a zájmy aktérů.
- Tezi o sociálním účelu - režimy jsou zapuštěny ve všeobecných institucích- intersubjektivně sdílné pojetí účelu politických institucí.

Teoretické stupy k

m

m

Teoretický přístup (jeho základní perspektiva) / hlavní otázky	Vznik institucí – hlavní determinanty	Vliv institucí
Realismus	Zájmy a moc států	Žádný nebo pouze druhotný regulativní vliv
Neoliberalismus	Zájem států řešit problémy kolektivního jednání	Podstatný regulativní vliv – zmírňují problémy kolektivního jednání
Konstruktivismus	Vznik specifických institucí – všeobecné instituce	Regulativní i konstitutivní vliv

Literatura

- DUFFIELD, John. (2007) What are International Institutions? *International Studies Review*, No. 1, 1-22.
- KRATOCHVÍL, Petr – DRULÁK, Petr. (2009) *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, s. 101-104, 154-155, 161-166.
- KARLAS, J. (2007) Současné teorie mezinárodních institucí. *Mezinárodní vztahy*, 1, s. 66-85.
- PŠEJA, Pavel, Petr SUCHÝ, Oldřich KRPEC a Zdeněk KŘÍŽ. *Moc a zájmy v mezinárodním systému. Procesy, aktéři a problémy v mezinárodních vztazích*. Brno: CDK, 2015, 119-129.
- WAISOVÁ, Šárka. Teorie mezinárodních režimů, *Mezinárodní vztahy*, 2/2002, s. 49-66.